

JERZY WRÓBLEWSKI

PISMA WYBRANE

wybór i wstęp

Marek Zirk-Sadowski

JERZY WRÓBLEWSKI

PISMA WYBRANE

wybór i wstęp
Marek Zirk-Sadowski

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Adam Choiński

Łamanie
JustLuk Łukasz Drzewiecki, Justyna Szumięt, Krystyna Szych

Projekt okładki i układ typograficzny
Marta Baranowska

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

The logo for 'prawolubni' features the word in a lowercase, sans-serif font. A small heart symbol is positioned above the letter 'i'. Below the text is a decorative horizontal line with a wavy, undulating pattern.

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2015

ISBN: 978-83-264-8250-2

Wydane przez:
Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

WSTĘP

W roku 2015 minęło 25 lat od śmierci Jerzego Wróblewskiego, jednego z najznakomitszych polskich teoretyków i filozofów prawa¹. Wraz z redakcją „Państwa i Prawa” oraz wydawnictwem Wolters Kluwer Katedra Teorii i Filozofii Prawa UŁ oraz Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego postanowili uczcić tę rocznicę wydaniem wyboru artykułów swojego wieloletniego Kierownika Katedry.

Ponieważ Profesor Wróblewski pozostawił po sobie olbrzymią spuściznę naukową, postanowiliśmy objąć niniejszym tomem te artykuły Mistrza, które z powodów czysto technicznych są dzisiaj trudno dostępne, a odegrały ważną rolę w rozwoju polskiej teorii prawa. Nie ma zatem w tym zbiorze fragmentów monografii Profesora, które w dalszym ciągu są czytane i znane w Polsce i zagranicą, a wyłącznie całe artykuły, tak jak zostały opublikowane przez J. Wróblewskiego.

Mówiąc o źródłach myśli, trzeba przypomnieć, że Jerzy Wróblewski był absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Już w czasie studiów zainteresował się teorią prawa, uczestnicząc w seminarium wybitnego teoretyka prawa Jerzego Landego. Odbił również studia z filozofii, w czasie których uczęszczał na seminarium ucznia Husserla, fenomenologa Romana Ingardena.

Po uzyskaniu magisterium podjął pracę na stanowisku asystenta w katedrze swego mistrza, profesora J. Landego. W 1949 r. uzyskał stopień doktora prawa na podstawie rozprawy *Ocena i norma etyczna*.

¹ Przypomnijmy, że Jerzy Wróblewski urodził się w Wilnie, 5 września 1926 r. Zmarł w Szwajcarii 31 maja 1990 r. Jego ojciec, Bronisław Wróblewski, był profesorem Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie i dziekanem tamtejszego Wydziału Prawa. Uprawiał naukę prawa karnego, ale jednocześnie stworzył w Wilnie znany ośrodek badań nad teorią prawa. Jego praca *Język prawny i prawniczy* (Kraków 1948) jest uważana za jedną z pierwszych prób zarysowania programu analitycznej teorii prawa w Polsce. Matka Jerzego Wróblewskiego, Krystyna z domu Hirschberg, była malarką, emerytowaną profesorką Politechniki Krakowskiej. Jerzy Wróblewski i jego brat Andrzej kontynuowali zainteresowania rodziców. Przedwcześnie zmarły w 1957 r. Andrzej Wróblewski był znanym polskim malarzem bliskim nurtowi surrealizmu, ale dopiero dzisiaj jesteśmy świadkami tryumfu jego twórczości.

Już na początku swej kariery naukowej J. Wróblewski związał się z Uniwersytetem Łódzkim i pozostał wierny tej uczelni do końca życia. Organizował również życie naukowe w Polsce jako redaktor wielu czasopism naukowych. Był członkiem *editorial boards* większości międzynarodowych czasopism z zakresu teorii i filozofii prawa. Brał udział w międzynarodowym życiu naukowym, często przebywając za granicą jako *visiting professor*, uczestnik konferencji i kongresów międzynarodowych. Jego nazwisko pojawiło się na listach prestiżowych międzynarodowych towarzystw naukowych. Bez przesady można powiedzieć, że wykładów profesora Wróblewskiego słuchano na większości kontynentów. Był doktorem *honoris causa* Uniwersytetu w Turku (Finlandia) oraz Uniwersytetu w Edynburgu (Szkocja).

Największy wpływ na prawniczą humanistykę J. Wróblewskiego wywarł profesor J. Lande. Dzięki niemu J. Wróblewski stał się kontynuatorem myśli L. Petrażyckiego, choć nie obciążając swej wizji nauk prawnych psychologizmem charakterystycznym dla tego mistrza psychologicznej samorefleksji.

Drugim źródłem inspiracji teoretycznej J. Wróblewskiego była szkoła lwowsko-warszawska, a przede wszystkim jeden jej przedstawiciel – Kazimierz Ajdukiewicz. Wpływ ten najpełniej ujawnił się w pracy *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego* (Warszawa 1959). Posługiwał się w niej zaczerpniętą od Kazimierza Ajdukiewicza dyrektywalną koncepcją języka. Opierając się na tej koncepcji, argumentował, że choć dyrektywy sensu właściwe dla zdań nie odnoszą się do norm, to jednak normy są niewątpliwie sensowne. Mają zatem własne dyrektywy sensu, które nazwał dyrektywami normatywnymi. Korzystanie z tych dyrektyw jest niezbędne przy ustalaniu znaczenia nazw występujących w normach.

Również ze szkoły lwowsko-warszawskiej wywodzi się analityczne podejście do prawa, które stało się dominującą cechą teorii prawa J. Wróblewskiego. Podobnie jak K. Ajdukiewicz, Jerzy Wróblewski odrzucał psychologiczny sposób pojmowania znaczenia na rzecz postawy językowej, choć jednocześnie opowiadał się za mentalistyczną, a nie behawioralną wersją podejścia językowego.

Ciekawym zagadnieniem są poglądy filozoficzno-metodologiczne J. Wróblewskiego. Z polskiej tradycji uprawiania analizy językowej wywodzi się jego minimalizm filozoficzny w badaniach nad teorią prawa. Profesor traktował filozofię jako źródło odpowiedzi na konkretne problemy, a nie jako globalną doktrynę. Wątpił w możliwość stworzenia całościowych systemów filozoficznych i z tego m.in. wywodzi się pogląd o wielopłaszczyznowym charakterze refleksji teoretycznoprawnej. Od metody filozoficznej domagał się jasności językowej oraz intersubiektywnej sprawdzalności i komunikowalności. Pod koniec życia rygoryzm ten

niecو złagodził. Zaczął dostrzegać potrzebę filozofii prawa głównie przez refleksję nad aksjologią.

Problemami aksjologicznymi interesował się zresztą przez całe życie. Zawsze opowiadał się za postawą antykognitywistyczną, nie wierzył w wartość poznawczą wypowiedzi oceniających, przynajmniej jeśli chodzi o oceny zasadnicze. Antykognitywizm zdecydował również o niechęci J. Wróblewskiego do doktryn prawa natury, co do których formułował głównie zarzuty metodologiczne.

Uważał się również za relatywistę w dziedzinie aksjologii, choć traktował relatywizm raczej jako zalecenie metodologiczne.

W postawie analitycznej wobec prawa ważną rolę odgrywał dla niego umiarkowany konstruktywizm, który określał jako negację zarówno deskrypcjonizmu, jak i skrajnego konstruktywizmu.

Minimalizm filozoficzny, antykognitywizm, relatywizm i umiarkowany konstruktywizm stanowiły podstawy refleksji humanistycznej uprawianej przez J. Wróblewskiego. Traktował je również jako warunki konieczne naukowej refleksji nad prawem. W filozofii szukając rozwiązania konkretnych problemów teoretycznoprawnych, nigdy nie określił globalnie swych poglądów filozoficznych. Był jednak najbardziej związany z pozytywistycznym podejściem do nauki.

Mówiąc o szczegółowych problemach podejmowanych przez J. Wróblewskiego, należy zaznaczyć konsekwentność w budowaniu paradygmatu teorii prawa. Przez kilkadziesiąt lat budował poglądy na temat roli normatywności w zjawiskach humanistycznych, których zręby zarysował już w swej pierwszej pracy na temat wykładni prawa. Paradygmat ten obejmuje kilka działów: teorię wykładni prawa (wraz z zawartą w niej teorią normy prawnej), teorię systemu prawa, teorię stosowania prawa, teorię tworzenia prawa, metodologię nauk prawnych. Tych pięć elementów tworzy uprawianą przez J. Wróblewskiego teorię prawa. Niezależnie od tej refleksji uprawiał również teorię państwa, a przede wszystkim badał organizację aparatu państwowego. Ważne miejsce odgrywa w dorobku naukowym J. Wróblewskiego informatyka prawnicza, której był jednym z pionierów.

Jako wielki erudyta uprawiał również, choć głównie w latach 60. refleksję nad historią doktryn politycznych i prawnych, której przez wiele lat był również wykładowcą. Główny nurt zainteresowań tego uczonego zamykał się jednak w owych pięciu działach teorii prawa, które traktował jako swoisty paradygmat tej dziedziny. Główne tezy formułowane przez J. Wróblewskiego w tych wyróżnianych przez niego działach teorii prawa okazują się istotne dla całej myśli humanistycznej.

Na temat teorii normy prawnej wypowiadał się w wielu artykułach, nigdy nie napisał na ten temat osobnej monografii. Język prawny

uznawał za fragment języka naturalnego. Uważał, że daje się on wyodrębnić na poziomie aktów mowy. Początkowo normę prawną wyodrębnił poprzez kryteria semantyczne, uważając, że sensem wypowiedzi normatywnej jest wzór powinnego zachowania się, którego nie traktował nigdy jako kategorii ontologicznej. Uważał wówczas, że daje się on wyodrębnić czysto analitycznie jako zbiór dyrektyw sensowności wypowiedzi normatywnych. Konsekwentny antykognitywizm, który reprezentował w swych pracach, spowodował jednak, że już w latach 70. przestał przywiązywać wagę do koncepcji wzoru zachowania się jako sensu wypowiedzi normatywnych. Zaczął podkreślać pragmatyczny charakter norm jako aktów mowy i wyodrębniać je poprzez analizę funkcji mowy.

Na tym tle rozróżnił pojęcie tekstu prawnego i norm prawnych jako aktów mowy formułowanych na podstawie tego tekstu, ale w określonym kontekście sytuacyjnym i kulturowym.

Odrzucał zatem tezę o możliwości wskazania uniwersalnego wzoru rekonstruowania norm z tekstów prawnych, polemizując w ten sposób z tezą marksistów o niezbędności sankcji w strukturze normy prawnej.

Antykognitywizm i pragmatyczne ujęcie normy doprowadziło J. Wróblewskiego do zanegowania logicznej wartości norm. Normy są wypowiedziami sensownymi, lecz nie można o nich powiedzieć, że są prawdziwe lub fałszywe. Normy nie mogą być elementami rozumowań logicznych.

Wątpił jednak również w możliwość zbudowania uniwersalnej logiki deontycznej. Rachunki deontyczne mogą mieć tylko ograniczony zasięg, obejmując tylko niektóre fragmenty języka prawnego.

Istoty wnioskowań logicznych szukał zatem w regularnościach języka naturalnego oraz w kategorii racjonalności, w której kryterium prawdy i fałszu jest tylko jednym z wielu kryteriów oceniania poprawności rozumowania prawniczego. Zgadzał się z tezą R. Alexy'ego, że racjonalność prawnicza jest nadbudowana nad racjonalnością praktyczną.

J. Wróblewski racjonalność wiązał z uzasadnialnością decyzji. Wykazywał istnienie wielu typów racjonalności, które mają wpływ na praktyczne myślenie prawnicze. W swoich badaniach koncentrował się jednak głównie na racjonalności uzasadnień decyzji stosowania prawa, choć uważał, że można mówić również o racjonalnie uzasadnionych ocenach i normach. Pisząc o racjonalnie uzasadnionych decyzjach, podkreślał konieczność rozgraniczenia racjonalności w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym oraz wskazywał na istnienie wielu poziomów uzasadniania decyzji.

Teorii wykładni poświęcił jedną ze swoich pierwszych monografii. W polskiej teorii prawa wykształciły się dwie podstawowe koncepcje teorii wykładni: semantyczna i derywacyjna. W ujęciu semantycznym wy-

kładnia to czynność ustalania znaczenia tekstu prawnego. To ujęcie może występować w dwóch wersjach². W wersji intensjonalnej wykładnia to wskazanie znaczenia tekstu prawnego rozumianego jako wzór zachowania. W wersji ekstensjonalnej wykładnia to przyporządkowanie tekstowi prawnemu modelu semantycznego.

W ujęciu derywacyjnym wykładnia to operacja przekładu tekstu prawnego na zespół norm prawnych, przy czym norma prawna pojęta jest jako wypowiedź jednoznaczna.

J. Wróblewski opowiadał się zawsze za semantycznym i intensjonalnym ujęciem wykładni prawa. Model teoretyczny wykładni oparł na maksymie rzymskiej: *interpretatio cessat in claris*. Uważał, że interpretacja prawnicza jest związana z kontekstem, w którym występuje stosowana norma prawna. Racjonalność prawodawcy zapewnia zrozumiałość normy w oparciu o dyrektywy znaczeniowe języka naturalnego. Interpretacja prawnicza pojawia się wówczas, gdy to naturalne znaczenie okazuje się niewystarczające dla rozwiązania problemu prawnego. Wątpliwość powstaje zatem ze względu na kontekst, w którym norma występuje. Wyróżniał trzy typy tych kontekstów: językowy, systemowy i funkcjonalny. Z każdym z nich wiązał inne rodzaje specyficznych prawniczych dyrektyw interpretacji. Decyzja interpretacyjna jest zatem zrelatywizowana do akceptowanych przez interpretatora zbiorów dyrektyw interpretacyjnych. Uważał, że o wyborze zbioru dyrektyw przez interpretatora decyduje akceptowany przez niego system wartości, a zatem że ostatecznie wybór dyrektyw nie daje się naukowo uzasadnić.

Natomiast w swych badaniach nad systemem prawa polemizował z H. Kelsenem. Był zresztą wielkim znawcą jego czystej teorii prawa. Odrzucał transcendentalne uzasadnienie obowiązywania prawa. Negował również tezę Kelsena o dynamicznym charakterze powiązań w hierarchii systemu prawa, wskazując na mieszany – statyczno-dynamiczny charakter hierarchii systemu prawa. Zajmował się również zagadnieniami niesprzeczności i zupełności systemu prawa.

Przez ostatnie 20 lat swego życia zajmował się przede wszystkim problemem stosowania i tworzenia prawa. Poświęcił tym zagadnieniom aż dwie monografie.

Stosowanie prawa pojmował jako proces budowania przez organ państwa normy indywidualnej. Starannie separował różne aspekty badania tego procesu. Zarysował kilka modeli stosowania prawa: informatyczny, funkcjonalny i decyzyjny. Ten ostatni uważał za najbardziej przydatny dla nauki prawa. Na tle tego modelu analizował zagadnienie prawdy sądowej

² Por. K. Płeszka, T. Gizbert-Studnicki, *Dwa ujęcia wykładni. Próba konfrontacji*, ZNUJ. Prace z nauk politycznych 1984, nr 20.

i wspomniany już problem racjonalności decyzji sądowego stosowania prawa. Pisząc o problemie prawdy sądowej, szczególną wagę przywiązywał do podziału faktów dowodzonych przed sądem. Wskazywał, że wewnętrzne zróżnicowanie faktów uniemożliwia zbudowanie jednej koncepcji prawdy sądowej. W swej teorii stosowania prawa polemizował przede wszystkim z pozytywizmem prawniczym, wskazując na rolę ocen i wartości w stosowaniu prawa. Zbiory tych ocen nazywał ideologią stosowania prawa. Wskazywał na zróżnicowanie tych ideologii w historii kultury europejskiej.

Tworzenie prawa było przedmiotem ostatniej monografii Jerzego Wróblewskiego w języku polskim. Poświęcił swe badania głównie teorii racjonalnego tworzenia prawa, użytecznej w polityce prawa. Model racjonalnego tworzenia prawa oparł na racjonalności instrumentalnej opartej na relacji środek – cel. Na tle tego modelu wiele uwagi poświęcał optymalizacji systemu prawa. Również na gruncie tworzenia prawa zajmował się problemami informatyki prawniczej.

W swej metodologii nauk prawnych rozróżniał jedno- i wielopłaszczyznowe ujęcia teorii prawa. Jednopłaszczyznowe teorie prawa ujmują prawo jako normę, fakt psychiki ludzkiej lub fakt społeczny. Prawo jest poznawane w zależności od akceptowanej na danej płaszczyźnie epistemologii oraz używanych metod badawczych. Wielopłaszczyznowe teorie prawa traktują prawo jako złożony ontologicznie przedmiot, do badania którego właściwe są metody, techniki, siatka pojęciowa różnych typów nauk. J. Wróblewski opowiadał się za budową wielopłaszczyznowej teorii prawa i taki model teorii prawa starał się zawsze uprawiać. Jest to prawdopodobnie źródłem jego otwartości na nowe metody badawcze oraz wielkiej erudycji naukowej. Zajmował go również problem naukowości nauk prawnych. Granice naukowości ujmował w stosunku do wartości. Odrzucał w nauce rozważanie wartości niezrelatywizowanych, dopuszczał zaś wartości zrelatywizowane. Refleksję nad wartościami niezrelatywizowanymi pozostawiał filozofii prawa.

Tak przedstawia się teoria prawa J. Wróblewskiego w największym skrócie. W odniesieniu do tego dzieła bardzo łatwo jest, szczególnie dla uczniów Profesora, dojrzeć związek głoszonych przez niego tez z niepowtarzalnością jego osobowości. Wielka skromność, tolerancja dla cudzych poglądów i rozumność powodowały, że tak niechętny był głoszeniu twierdzeń o ambicjach do powszechnej i koniecznej ważności. Starał się zawsze dostrzegać wszelkie możliwe sposoby patrzenia na badany problem. Wrażliwość wielkiego humanisty chroniła go przed uproszczonymi sądami i uleganiem naukowemu modom. W swych poglądach był zawsze sobą, nie ulegając emocjom i irracjonalnym motywom przy budowie teorii naukowych.

Główne tezy humanistycznej postawy J. Wróblewskiego są zatem klarowne i wyraźne. Ostatnio, część tych zagadnień została przedstawiona w książce *Wpływ teorii Jerzego Wróblewskiego na współczesne prawoznawstwo* pod red. T. Bekrychta, M. Zirk-Sadowskiego (Warszawa 2011).

Dyskusja, która poprzedziła jej przygotowanie, a przeprowadzona w środowisku młodych teoretyków prawa, wykazała, że istnieje dzisiaj potrzeba zrealizowania drugiego etapu prac nad myślą Jerzego Wróblewskiego, czyli przedstawienie jej rozwoju, motywów przemian (intelektualnych i społecznych) oraz podjęcie próby jej periodyzacji.

Jako wprowadzającą do takiej dyskusji można postawić tezę o istnieniu co najmniej trzech etapów rozwoju tej teorii prawa:

- 1) kelsenowski, w którym głównym źródłem inspiracji J. Wróblewskiego była polemika z normatywizmem H. Kelsena;
- 2) analityczny, w którym J. Wróblewski skłaniał się do stanowiska zbliżonego do szkoły lwowsko-warszawskiej;
- 3) wittgensteinowski, w którym Profesor zdecydował się (głównie pod wpływem A. Aarnio) szerzej ująć zjawiska językowe w ujęciu zbliżonym do tego, który spotykamy w *Dociekaniach filozoficznych*.

Zauważmy, że jest to podział oparty tylko na postrzeganiu przez Jerzego Wróblewskiego wymiaru metodologicznego pojmowania humanistyki, a w jej ramach – prawoznawstwa. Można zaproponować inne podstawy periodyzacji myśli J. Wróblewskiego (np. w odniesieniu do rozwoju etapów aksjologii prawnej, stosunku do niektórych nurtów filozoficznych, głównych bodźców społeczno-politycznych wpływających na tę koncepcję prawoznawstwa). Przygotowanie w przyszłości monografii na ten temat, jak się wydaje, powinno przynieść bardzo interesujące rezultaty, które nie będą miały tylko waloru historycznego.

Dzisiaj w świetle coraz mocniejszych nurtów humanistyki kognitywnej, szereg tez tej myśli może okazać się zaskakująco aktualnych.

Ponieważ przedstawiony tutaj wybór zawiera zbiór znakomitych artykułów publikowanych przez wiele lat przede wszystkim w „Państwie i Prawie” oraz „Studiach Prawno-Ekonomicznych”, wyłania się z niego swobody podręcznik teorii prawa Jerzego Wróblewskiego. Wszystkie artykuły zawierają tezy i przemyślenia ważne również dzisiaj i zdumiewające znakomitymi pomysłami badawczymi i rozwiązaniami. Z pewnością przydadzą się do odbudowania teorii prawa jako dziedziny prawoznawstwa. Przede wszystkim młodzi badacze i praktycy mogą w tym zbiorze znaleźć bardzo klarowny paradygmat uprawiania teorii prawa, który dalej jest przekonujący. Jak wspomniano wyżej, obejmuje on pięć głównych działów: metodologię, w ramach której rozważa się paradygmat dogmatyki prawa, postawę filozoficzną i afilozoficzną, weryfikację i uzasadnianie w prawoznawstwie. Druga część tej konstrukcji teorii prawa to osadzenie jej na fundamencie

analitycznym: teoretyk prawa podejmuje w niej rozważania o relacji języka do kultury, bada reguły prawne, opisuje rozumowania prawnicze w wykładni prawa, relację tworzenia prawa do wykładni prawa, zagadnienie jednolitości i pewności rozumowań prawniczych. Ważną część tych badań stanowi problem zwrotów stosunkowych. Trzecia część paradygmatu zawiera teorię stosowania prawa, a w jej ramach dopiero zawiera się teoria wykładni, której J. Wróblewski nie ujmował jako niezależnej dziedziny badawczej. Zawsze była ona podporządkowana modelowi stosowania prawa. W ramach stosowania prawa bada się również kontrolę decyzji sądowej, relację podstawy normatywnej do reguły decyzji, precedens i jednolitość stosowania prawa, model teoretyczny stosowania prawa. Wreszcie proponuje się konstrukcję procesowego modelu stosowania prawa oraz rozważa uzasadnianie i wyjaśnianie decyzji stosowania prawa. Bardzo ważnym osiągnięciem tej części badań prowadzonych przez J. Wróblewskiego jest dostrzeżenie wewnętrznego i zewnętrznego wymiaru uzasadnienia. Myśl ta była wielokrotnie wykorzystywana w niemieckiej teorii prawa i przez wielu jej przedstawicieli uważana za największe osiągnięcie filozoficzne Profesora Wróblewskiego (R. Alexy).

Czwarta część paradygmatu teorii prawa, którą zaproponował Jerzy Wróblewski, ma z pewnością swój rodowód w normatywizmie H. Kelsena, który wywarł znaczny wpływ na proponowany model teorii prawa. Profesor Wróblewski rozważa w tej części swej teorii modele systemów norm, obowiązywanie systemowe, przepisy odsyłające, stosunki między systemami norm oraz relację decyzji sądowej do koncepcji systemu prawa.

Wreszcie piąta część mogłaby zostać nazwana współczesnym terminem „legisprudencja”, gdyż na wiele lat przed jego twórcami Jerzy Wróblewski przebadał w zasadzie cały zakres tej dziedziny, ale używając nazwy „teoria tworzenia prawa”. Opracował jako pierwszy zagadnienia, takie jak: epistemologiczne i aksjologiczne uwarunkowania tworzenia prawa, proceduralne wartości tworzenia prawa oraz problem uzasadnienia aktu prawodawczego.

Należy pamiętać, że niniejszy wybór obejmuje tylko dzieła przedstawione w formie artykułów, które są dzisiaj trudno dostępne ze względu na czas, w którym były publikowane. Uzupełnienie wielu przedstawionych tutaj tez można odnaleźć w monografiach Jerzego Wróblewskiego. Większość z nich jest jednak samodzielnie przedstawiona właśnie w artykułach. Jednocześnie ich treści są ważne dzisiaj, w okresie ponownego poszukiwania tożsamości przez polską teorię prawa.

*Marek Zirk-Sadowski
sierpień 2015 r.*

I. METODOLOGIA

POSTAWA FILOZOFICZNA I AFILOZOFICZNA WE WSPÓŁCZESNEJ TEORII PRAWA*

We współczesnej teorii prawa obserwujemy nie tylko nader dużą różnorodność kierunków i tendencji, lecz również niejednakowy stosunek do filozofii wyrażający się w tym, co można nazwać postawą filozoficzną i afilozoficzną. Przedmiotem niniejszych rozważań jest właśnie analiza tych dwóch postaw zilustrowana kierunkami współczesnej teorii prawa oraz próba odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu teoria prawa wiąże się z filozofią oraz, jaki to ma wpływ na wzajemną dyskusję między różnymi kierunkami teoretyczno-prawnymi.

1. Jest sprawą nader sporną, jak wydzielić teorię prawa spośród innych dyscyplin naukowych, a w szczególności spośród różnych dyscyplin prawniczych. Przynajmniej na użytek niniejszych rozważań, że w prawnoznawstwie można wyróżnić nauki szczegółowe, zajmujące się opracowywaniem prawa obowiązującego w określonym czasie; nauki w stosunku do nich pomocnicze zajmujące się wyspecjalizowanymi zagadnieniami, nauki historycznoprawne oraz teorię prawa. Będę mówił o teorii prawa, aczkolwiek to samo odnosi się i do teorii państwa ujmowanej niejednokrotnie wspólnym terminem „teorii państwa i prawa”.

Nauki szczegółowe, ukształtowane historycznie w związku z bezpośrednimi potrzebami praktyki prawniczej na gruncie określonych systemów prawa (np. *common law* i *statute law*) zajmują się, ogólnie rzecz biorąc, różnymi, ściśle ze sobą związanymi, czynnościami, takimi jak – wymieniając najbardziej typowe i najważniejsze – systematyzacja przepisów prawa, konstrukcje prawnicze, budowa pojęć prawniczych, wykładnia prawa. Sprawa, czy i w jakim stopniu czynności te dają się sprowadzić do operacji poznawczych, a w jakim występują w nich momenty oceniające, czy te dyscypliny stanowią jakieś „nauki normatywne” i w jakim sensie tego terminu, nie interesuje nas tutaj¹.

* Tekst niniejszy opublikowano pierwotnie w: *Studia Prawnicze* 1966, z. 13, s. 60 i n.

¹ Por. J. Wróblewski, *Zagadnienie normatywności prawnoznawstwa* (w:) *Rozprawy prawnicze, Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej K. Przybyłowskiego*, Kraków–Warszawa 1964, s. 533 i n.

Zakres „teorii prawa” nie jest ustalony ani w sposób ścisły, ani jednolity. Ongiś dawało się z grubsza wyróżnić trzy nazwy, pod którymi występowała problematyka teoretyczno-prawna i które jednocześnie charakteryzowały częściowo zakres problemów w nich poruszonych. Były to „filozofia prawa”, „analityczna jursprudencja” oraz „(ogólna) teoria prawa”². Obecnie używanie tych nazw jest raczej sprawą pewnej tradycji terminologicznej niż wskazaniem kierunku teoretycznego, gdyż użycie którejs z nich (z wyjątkiem „analitycznej jursprudencji”) nie wytycza jeszcze zakresu wysuniętych zagadnień oraz kierunku ich rozwiązywania. Z drugiej jednak strony poszczególne kierunki teoretyczno-prawne postulują wprowadzenie określonych konwencji terminologicznych, za pomocą których można odgraniczyć filozofię prawa od innych ogólnych nauk prawnych³. Jest rzeczą jasną, że konsekwentne używanie nazwy „filozofia prawa” byłoby w pełni uzasadnione tylko w tych kierunkach teoretyczno-prawnych, które traktują ową „filozofię prawa” jako część filozofii i dlatego jakaś postawa afilozoficzna *ex hypothesi* byłaby wyłączona⁴. Przyjęcie którejs z proponowanych konwencji jest w wysokim stopniu obarczone tradycjami prawoznawstwa oraz określonymi preferencjami filozoficznymi i teoretyczno-prawnymi. Dlatego też dla wyodrębnienia teorii prawa spośród innych dyscyplin prawoznawstwa należy raczej oprzeć się na sposobie rozpatrywania zagadnień niż na nazwie, pod którą dyscyplina ta występuje.

Przeгляд współczesnych rozważań teoretyczno-prawnych pozwala na wysunięcie poglądu, że występują w nich rozważania na płaszczyźnie aksjologicznej, logiczno-językowej, psychologicznej i socjologicznej, że przedmiotem ich jest samo prawo obowiązujące lub zjawiska z nim

² Por. K. Opalek, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962, s. 286–309.

³ Por. N. Bobbio, *Studi sulla teoria generale del diritto*, Torino 1955, s. 7–8, 49, 50–54; tenże, *Giusnaturalismo e positivismo giuridico*, Milano 1965, cz. I, s. 19–76; C. Cossio, *La teoria egologica del derecho y el concepto juridico de libertad*, Buenos Aires 1964, wyd. 2, s. 19–22, 273–284; G. Gonella, *Diritto e morale*, Milano 1960, s. 6; G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, Stuttgart 1956, s. 96.

⁴ Por. G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, s. 91, 97; G. Petricone, *Filosofia e scienza del diritto* (w:) *Filosofia e scienza del diritto – Atti del II Congresso nazionale di filosofia del diritto*, Milano 1956, s. 224 (dalej cytuję ten zbiór skrótowo: FSD); P. Piovani, *La filosofia del diritto come scienza filosofica*, Milano 1963, s. 6–9; E. Garcia Maynez, *Introduccion al estudio del derecho*, Mexico 1960, wyd. 2, s. 115, 119; O. Condorelli, *Discorso di apertura* (w:) *Filosofia del diritto e discipline affini*, Milano 1958, stwierdza, że filozofia prawa, w zależności od sposobu jej ujęcia, należy bądź do filozofii teoretycznej bądź do filozofii praktycznej (s. 7). Por. też ogólnie prace zawarte w *Archives de Philosophie du Droit* 1962, nr 7.

związane⁵. W różnych kierunkach teoretyczno-prawnych rozważania na wyżej wymienionych płaszczyznach występują w rozmaitych proporcjach – od teorii, które programowo ograniczają się do jednej z tych płaszczyzn (np. normatywizm do rozważań płaszczyzny logiczno-językowej), do teorii obejmujących różne płaszczyzny (np. współczesne tendencje w marksistowskiej teorii państwa i prawa w naszym prawoznawstwie). W związku z tym przedmiotem rozważań teoretyczno-prawnych są bądź tylko przepisy prawne rozpatrywane ze specjalnego punktu widzenia (np. normatywizm), lub też przepisy prawne, czynniki społeczne wpływające na ich kształtowanie się i zmiany, ideologie i przeżycia z nim związane (np. teoria marksistowska).

Dlatego też dla naszych potrzeb wystarczy scharakteryzować „teorię prawa” jako naukę formułującą metodologię badań i (lub) prowadzącą badania na płaszczyźnie logiczno-językowej, socjologicznej, psychologicznej lub aksjomatycznej, której przedmiotem badań są przepisy prawa obowiązującego lub przeżycia z nimi związane, albo zachowanie się i stosunki społeczne z nimi związane, lub – wreszcie – ocena (wartości) i postulaty prawne⁶. Pozostawiam tutaj bez bliższego sprecyzowania rozumienie poszczególnych płaszczyzn teoretyczno-prawnych zakładając, że są one dostatecznie zrozumiałe w kontekście współczesnych koncepcji, wyliczenie ich zaś w postaci alternatywnej zapewnia objęcie tak rozumianą „teorią prawa” wszystkich koncepcji⁷. W ten sposób niezależnie od tego,

⁵ Por. J. Wróblewski, *Zagadnienie przedmiotu i metody teorii państwa i prawa*, PiP 1957, z. 11, s. 751–752; tenże, *O naukowości prawoznawstwa*, PiP 1965, z. 8–9, s. 200–202 i podana tam literatura.

⁶ Pomijam tutaj zagadnienie „ogólności” teorii prawa. Por. krytycznie o przeciwstawieniu nauk ogólnych i szczegółowych K. Opatek, *Problemy metodologiczne...*, s. 274 i n., por. s. 197, 202. „Teoria prawa” w podanym rozumieniu obejmuje również metodologię. Jest to uzasadnione zakresem prowadzonych rozważań, choć to ujęcie może wywołać zastrzeżenia autorów, którzy przeciwstawiają metodologię filozofii (np. N. Bobbio, *Teoria della scienza giuridica*, Torino 190, s. 22; Ch. Perelman, *Justice et Raison*, Bruxelles 1963, s. 82–84; U. Scarpelli, *La natura della metodologia giuridica* (w:) FSD, s. 247). Spotykamy również poglądy, że filozofia jest to metodologia nauk (np. M. T. Antonelli, *Teorecità e teorizzazione filosofica in rapporto al diritto* (w:) FSD, s. 9). Wydaje się, że w podanym w tekście rozumieniu może mieścić się również „filozofia prawa” określona jako „a great cooperative exploration of possible perspectives (*Weltanschauungen*) through which life’s many faeted problems can be viewed” (F. S. Cohen, *Field Theory and Judicial Logic*, cf. M. R. Cohen – F. S. Cohen, *Readings in Jurisprudence and Legal Philosophy*, Boston–Toronto 1951, s. 700, 702).

⁷ Włączyć tu należy również poglądy, według których nie ma jakiegś „teoria prawa” istnieją natomiast „jurisprudential problems” (A. Ross, *On Law and Justice*, London 1958, s. 26).

9788326482502 W01P01

ISBN 978-83-264-8250-2

9788326482502

Cena 99 zł (w tym 5% VAT)